

KOPAONIČKA ŠKOLA
PRIRODNOG PRAVA
SLOBODAN PEROVIĆ

Universitas Iuris
Naturalis Copaonici

MEĐUNARODNA NAUČNA
KONFERENCIJA

MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA

Zbornik radova 36. Susreta
Kopaoničke škole prirodnog prava
Slobodan Perović

Beograd, 2023. | Tom I

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ
KOPAONIK SCHOOL OF NATURAL LAW – SLOBODAN PEROVIĆ

Universitas Iuris Naturalis Copaonici

36. Susret
36th Meeting

**MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI
I PRAVDA
INTERNATIONAL LEGAL RELATIONS
AND JUSTICE**

Zbornik radova 36. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava
– Slobodan Perović
Proceedings of the 36th Meeting of Kopaonik School of Natural Law
– Slobodan Perović

MEĐUNARODNA NAUČNA KONFERENCIJA
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Kopaonik, 13 – 17. decembar 2023
Kopaonik, 13 - 17 December 2023

Tom I/Volume I

Beograd, 2023

MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA
INTERNATIONAL LEGAL RELATIONS AND JUSTICE

Zbornik radova 36. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović
Proceedings of the 36th Meeting of Kopaonik School of Natural Law – Slobodan Perović

Međunarodna naučna konferencija, 13. – 17. decembar 2023.
International Scientific Conference, 13 - 17 December 2023

Izdavač/Publisher

Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović
Patrijarha Gavrila 12, Beograd

E-mail: office@kopaonickaskola.rs
www.kopaonikschool.org

Glavni i odgovorni urednik/Editor-in-Chief

JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ

Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović
President of the Kopaonik School of Natural Law – Slobodan Perović

Sekretar/Secretary

Andrea Nikolić

Uređivački odbor/Editorial Board

Prof. dr Đorđe Đorđević, Prof. dr Nataša Delić, Dr Hajrija Mujović, Mr Gordana Petković, Prof. dr Edita Kastratović, Dr Božidar Otašević, Prof. dr Milan Škulić, Prof. dr Olga Jović-Prlainović, Dr Uroš Novaković, Prof. dr Dobrosav Milovanović, Prof. dr Zoran Lončar, Prof. dr Zorica Vujošević, Dr Christa Jessel-Holst, Prof. dr Dragor Hiber, Akademik prof. dr Zoran Rašović, Prof. dr Nikola Mojović, Prof. dr Nina Planojević, Prof. dr Gordana Ilić-Popov, Akademik prof. dr Mirko Vasiljević, Dr Dragiša Slijepčević, Miroslav Nikolić, Jasminka Obućina, Dr Mirjana Glinčić, Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Dr Thomas Meyer, Dr Nataša Hadžimanović, Prof. dr Stojan Dabić, Prof. dr Mirjana Radović, Predrag Trifunović, Prof. dr Ljubinka Kovačević, Dimitrije Milić, Prof. dr Sanja Danković Stepanović, Dr Đorđe Krivokapić, Andrea Nikolić, Prof. dr Gordana Stanković, Prof. dr Ivana Krstić, Akademik prof. dr Radovan Vukadinović, Dr Jelena Vukadinović Marković, Prof. dr Gordana Vukadinović, Prof. dr Saša Bovan, Prof. dr Vladan Petrov

Međunarodni naučni odbor/International Scientific Committee

Xavier Blanc-Jouvan (Professor emeritus at the University of Paris I Panthéon-Sorbonne, France), Rajko Kuzmanović (President of the Academy of Sciences and Arts of Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina), Prof. dr Gian Antonio Benacchio (University of Trento, Italy), Prof. dr Francesca Fiorentini (University of Trieste, Italy), Vlado Kambovski (Macedonian Academy of Sciences and Arts, North Macedonia), Prof. dr Aleksandra Maganić (Faculty of Law, University of Zagreb, Croatia), Dr Mateja Đurović (King's College London, UK).

Kompjuterska obrada/Pre-print
Miodrag Panić

Dizajn korica/Cover design
Uroš Živković

Tiraž/Number of Copies: 500

Štampa/Print
FUTURA, Novi Sad

ISBN-978-86-81956-22-9 (serija) / ISBN-978-86-81956-18-2

Radovi u ovom Zborniku podležu anonimnoj recenziji od strane dva recenzenta. Ocene iznesene u člancima objavljenim u ovom Zborniku lični su stavovi njihovih autora i ne izražavaju stavove uredništva ni institucija u kojima su autori zaposleni. Svi radovi u ovom Zborniku se objavljuju po pozivu, a njihovi autori imaju svojstvo pozvanih predavača na konferenciji.

Predgovor

Zbornik pred nama sadrži radove dostavljene za Trideset šesti Susret Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, pod stalnim naslovom „Pravda i pravo – Posvećeno osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću“, sa opštom temom ovogodišnjeg skupa „MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA“. Tematska sadržina priloga raspoređena je prema Heksagonu Kopaoničke škole prirodnog prava: *Pravo na život, Pravo na slobodu, Pravo na imovinu, Pravo na intelektualnu tvorevinu, Pravo na pravdu* i *Pravo na pravnu državu*, a objavljeni radovi raspoređeni su prema odgovarajućim katedrama i sekcijama Kopaoničke škole.

Ovogodišnji opus Kopaoničke škole, predstavljen u četiri toma Zbornika radova na preko 2000 stranica teksta, okuplja 110 referata autora iz Srbije i inostranstva (preko deset stranih zemalja u koje, između ostalih, ulaze Italija, Nemačka, Velika Britanija, Turska, Kina, zemlje regiona).

U uvodnom delu Zbornika radova ovog, Trideset šestog Susreta, objavljujemo *Deklaraciju Kopaoničke škole prirodnog prava* čiji je autor akademik prof. dr Slobodan Perović. U svojstvu osnivača i predsednika Kopaoničke škole prirodnog prava, profesor Perović učinio je predlog teksta ove Deklaracije na Završnoj plenarnoj sednici Škole 2002. godine, na kojoj je Deklaracija jednoglasno prihvaćena. Deklaracija je štampana u jednoj knjizi na šest jezika i to: engleskom, francuskom, nemačkom, španskom, ruskom i kineskom jeziku. Odredbe ove Deklaracije u celini su aktuelne i danas, kako u kontekstu opšte teme ovogodišnjeg Susreta, tako i kao pažljivo ucrtan putokaz ka ostvarenju višeg stepena socijalne, ekonomske, moralne, državne, sudske i svake druge pravde. Deklaracija čini uvod za naučne radove posvećene pitanju ostvarenja pravde u međunarodnim pravnim odnosima, analiziranom sa aspekta različitih oblasti prava. Zbornik se zaključuje četvrtim tomom, čiju sadržinu čine radovi mladih učesnika Kopaoničke škole, dostavljeni na osnovu konkursa za nagradu „Profesor Slobodan Perović“.

Rad Trideset šestog Susreta Kopaoničke škole, u formi međunarodne naučne konferencije, odvija se na Kopaoniku, prema objavljenom Programu – putem plenarne sednice otvaranja Susreta, dvadeset četiri radne sekcije u okviru šest katedara Kopaoničke škole, više panel diskusija i okruglih stolova, kao i završne plenarne sednice Susreta.

* * *

Kopaonička škola prirodnog prava, počev od decembra 2020. godine, objavljuje radove posvećene njenim decembarskim susretima u novom, posebnom izdanju naučnog zbornika, u nastojanju da ispuni najviši kvalitet i sve standarde koji se zahtevaju kad je reč o jednoj savremenoj naučnoj publikaciji. Izlazak ovog Zbornika iz štampe potvrđuje odlučnost Kopaoničke škole da, rukovođena snagom naučnog argumenta i slobodno izražene misli, istraje na putu daljeg razvoja i usavršavanja njenog naučnog integriteta i autoriteta. Sa tim mislima i tom sadržinom, predajemo ovaj Zbornik pravničkoj javnosti, u nadi da će ispuniti njena očekivanja.

Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić
Predsednik Kopaoničke škole
prirodnog prava – Slobodan Perović

DRAGANA KOLARIĆ

PRAVO NA ŽIVOT KAO FUNDAMENTALNO LJUDSKO PRAVO I NJEGOVA OGRANIČENJA U OKVIRU KRIVIČNOG PRAVA – NOVE TENDENCIJE –

Pravo na život spada u tvrdo jezgro ljudskih prava, koja se ne mogu derogirati, garantovano čl. 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i čl. 24 Ustava Republike Srbije. Evropski sud za ljudska prava je izgradio važne standarde u pogledu zaštite prava na život. Nederogativnost pojedini autori ističu kao važnu karakteristiku apsolutnih prava. Međutim, postoje inherentna ograničenja prava na život. Stoga se otvara dilema da li je pravo na život, jedno od nederogativnih prava u koja su ipak, ugrađena određena inherentna ograničenja, apsolutnog karaktera? Ako je lišenje života u nekim situacijama dozvoljeno da li mu to, po prirodi stvari, odriče apsolutni karakter? U analizi ovih pitanja navešćemo i najnoviju praksu Evropskog suda za ljudska prava, koja baca drugačiju svetlost na pravo na život jer se danas sve više u prvi plan ističe pravo čoveka na samoodređenje, dostojanstven život i slobodu ličnosti. Posebno mesto zauzeće ekspertiza odluke Saveznog ustavnog suda Nemačke u kojoj se utvrđuje da je inkriminacija pomaganja u samoubistvu neustavna, presuda ESLJP Mortier protiv Belgije u kojoj se po prvi put ispitivalo da li je čin eutanazije bio u skladu sa EKLJP i gde je razjašnjena priroda i obim pozitivnih obaveza države (materijalnih i procesnih) na osnovu čl. 2 u vrlo specifičnom konkretnom kontekstu i presuda Velikog veća Gross v. Switzerland koja utvrđuje povredu čl. 8 jer švajcarski zakon nije dovoljno jasan u vezi dozvoljenosti asistiranog samoubistva. Imajući u vidu da su ove odluke blisko povezane sa odgovarajućim inkriminacijama u krivičnom zakonodavstvu autor ukazuje na nove tendencije u zaštiti prava na život u krivičnom pravu.

Ključne reči: Evropski sud za ljudska prava, pravo na život, pravo na dostojanstvo, krivičnopravna zaštita, pomaganje u samoubistvu, eutanazija

Prof. dr Dragana Kolarić, redovni profesor Kriminalističko-polijskog univerziteta, Beograd, i sudija Ustavnog suda Republike Srbije, e-mail: dragana.kolaric@kpa.edu.rs.

UVODNE NAPOMENE

Pravo na život spada u red najosnovnijih, najfundamentalnijih ljudskih prava. Garantovano je Ustavom Republike Srbije i nizom međunarodnih ugovora. Spada u red ljudskih prava koja se ne mogu derogirati. Međutim, postoje inherentna ograničenja prava na život koja otvaraju dilemu da li je pravo na život, jedno od nederogativnih prava u koja su, ugrađena određena inherentna ograničenja, apsolutnog karaktera? Ako je lišenje života u nekim situacijama dozvoljeno da li mu to, po prirodi stvari, odriče apsolutni karakter? Brojne su odluke Evropskog suda za ljudska prava donete u poslednjem periodu, koje se tiču ograničenja prava na život i otvaraju dilemu u pogledu shvatanja prava na život kao apsolutnog prava.¹

Čak i Protokol br. 13 iz 2002. godine koristi za pravo na život sintagmu „osnovna vrednost u demokratskom društvu“ bez označavanja tog prava kao apsolutnog. Naime, u Preambuli Protokola br. 13 uz Konvenciju se navodi da je pravo na život osnovna vrednost u demokratskom društvu, a ukidanje smrtne kazne neophodno radi zaštite ovog prava i potpunog prepoznavanja urođenog dostojanstva svih ljudskih bića.

Jurisprudencija Strazbura, kada su u pitanju opšta načela, ističe da čl. 2 štiti pravo na život, i da je to jedna od najfundamentalnijih odredbi u čitavoj Konvenciji i jedna od najosnovnijih vrednosti svakog demokratskog društva u Savetu Evrope;² da se čl. 2 Konvencije, koji štiti pravo na život, rangira kao jedna od najosnovnijih odredbi Konvencije zajedno sa čl. 3, i da sadrži jednu od osnovnih vrednosti demokratskih društava koja čine Savet Evrope;³ da je čl. 2 osnovno pravo koje sadrži obaveze za države.⁴

Pravo na život spada u red ljudskih prava koja se ne mogu derogirati tj. staviti van snage.⁵ U teoriji se može uočiti stav da je nemogućnost derogacije suštinska karakteristika apsolutnih prava.⁶ Ali, ono što izaziva dodatnu dilemu jeste pitanje

¹ Kao najznačajnije izdvajamo: *Haas v. Switzerland*, 31322/07, 20. januar 2011; *Gross v. Switzerland*, 67810/10, 30. septembar 2014; *Mortier v. Belgium*, 78017/17, 4. oktobar 2022. One su blisko povezane sa tematikom krivičnog materijalnog prava tj. pitanjem *de lege ferenda* eventualne dekriminalizacije pojedinih krivičnih dela.

² *Nachova and Others v. Bulgaria*, predstavka br. 43577/98 i 43579/98, 6. juna 2005.

³ *Kotilainen and Others v. Finland*, 62439/12, 17. septembra 2020.

⁴ *Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*, 17247/13, 26. maja 2020.

⁵ Dragana Kolarić, „Ustavnosudska zaštita u krivičnoj stvari“, *Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite* (ur. Stanko Bejatović), Zlatibor, 2018, 53.

⁶ William Anthony Shabas, *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 50–155.

da li se prava koja sadrže inherentna ograničenja mogu nazivati apsolutnim.⁷ Takođe, novi, pionirski poduhvati u načinu pravnog rezonovanja Strazbura izazivaju ozbiljnu dilemu u pogledu razumevanja prava na život kao apsolutnog prava. Imajući u vidu da su te presude vezane za oblast krivičnog zakonodavstva smatramo da je neophodno preispitati tvrdnju da je zaštita prava na život u krivičnom pravu samostalna, celovita i primarna i jer se dovodi u pitanje legitimnost pojedinih inkriminacija što sve ukazuje na to da pravo na život nije apsolutno zaštićeno, već samo njegovi pojedini aspekti.

PRAVO NA ŽIVOT U USTAVU REPUBLIKE SRBIJE
I EVROPSKOJ KONVENCIJI ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA
I OSNOVNIH SLOBODA

Ustav Republike Srbije⁸ u čl. 24 koji nosi naziv „Pravo na život“ ističe da je ljudski život neprikosnoven. U st. 2 je navedeno da u Republici Srbiji nema smrtne kazne, i u st. 3 da je zabranjeno kloniranje ljudskih bića. U čl. 23 pod nazivom „Dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti“ proklamovano je da je ljudsko dostojanstvo neprikosnoveni i da su svi dužni da ga poštuju i štite. Takođe, naglašeno je da svako ima pravo na slobodan razvoj ličnosti, ako time ne krši prava drugih zajemčena Ustavom.

Član 2 Evropske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda⁹ garantuje pravo na život. Od značaja su još i Protokol 6 o ukidanju smrtne kazne u mirnodopskim uslovima i Protokol 13 o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima. Ističe se da je pravo na život svake osobe zaštićeno zakonom. Niko ne može biti namerno lišen života, sem prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.¹⁰ Ovo pravo je samom definicijom

⁷ Ana Zdravković, „Pravo na život sagledano kroz prizmu apsolutnih ljudskih prava“, *Pravni život*, br. 12, tom IV, Beograd, 2019, 339–340.

⁸ Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/06, 115/21.

⁹ Zakon o ratifikaciji Evropske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/03, 5/05 i 7/05 – ispr. i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/10 i 10/15.

¹⁰ Ova odredba je izmenjena Protokolom br. 6 i Protokolom br. 13 na EKLJP. Prema čl. 1. Protokola br. 6, koji nosi naziv „Ukidanje smrtne kazne“, smrtna kazna se ukida. Niko ne sme biti osuđen na smrtnu kaznu ili pogubljen. Prema čl. 2. „Smrtna kazna u vreme rata“: Neka država može zakonom predvideti smrtnu kaznu za dela učinjena u vreme rata ili neposredne ratne opasnosti, takva se kazna može primeniti samo u zakonom određenim slučajevima i u skladu s odredbama toga zakona. Država obaveštava generalnog sekretara Saveta Evrope o odgovarajućim odredbama tog zakona.

ograničeno. U st. 2, čl. 2 se ističe da se lišenje života ne smatra protivnim ovom članu ako proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno nužna (radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja; da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili sprečilo bekstvo lica zakonito lišenog slobode; prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune). Članom 8 EKLJP garantuje se pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. Istaknuto je da svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Kao i da se javne vlasti neće mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Prema praksi ESLJP postoje tri osnovne obaveze države u pogledu zaštite koju pruža čl. 2. To je obaveza države da se uzdrži od lišenja života (negativna obaveza), te obaveza da preduzme sve razumne mere kako bi se zaštitilo pravo na život pojedinaca u svojoj nadležnosti, ne samo od povreda koje dolaze od države i njenih službenika, već i od privatnih lica (pozitivna obaveza), kao i obaveza države da, u slučajevima lišenja života, sprovede efikasnu i delotvornu istragu, kako bi rasvetlila konkretan događaj i kaznila izvršioce.¹¹

Analizirajući čl. 2, inherentna ograničenja ugrađena u samu EKLJP, ističemo da smrtna kazna kao ograničenje ostvarivanja prava na život više nije dopuštena u zemljama koje baštine demokratske vrednosti Saveta Evrope. Pitanje smrtne kazne je *par excellence* pitanje krivičnog prava, jer se radi o krivičnoj sankciji i vrsti kazne, pre svega. Međutim, imajući u vidu da je na tlu Evrope skoro potpuno iščezla smatramo raspravu o ovoj temi anahronom. Kod nas je smrtna

Prema čl. 1 Protokola br. 13, koji nosi naziv „Ukidanje smrtne kazne“, smrtna kazna se ukida. Niko se ne može osuditi na smrtnu kaznu ili pogubiti. Naime, države članice Saveta Evrope, uverene da je pravo svakoga na život osnovna vrednost u demokratskom društvu i da je ukidanje smrtne kazne od suštinske važnosti za zaštitu ovog prava, kao i za potpuno priznavanje urođenog dostojanstva svih ljudskih bića, želeći da učvrste zaštitu prava na život, zajemčenog Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda potpisanoj u Rimu, 4. novembra 1950. godine, imajući u vidu da Protokol 6 uz Konvenciju, koji se odnosi na ukidanje smrtne kazne, potpisan u Strazburu, 28. aprila 1983, ne isključuje smrtnu kaznu za dela učinjena u vreme ratnog stanja ili stanja neposredne ratne opasnosti, rešene da preduzmu odlučujući korak u cilju ukidanja smrtne kazne u svim okolnostima, donose Protokol br. 13.

¹¹ Sprovođenje efikasne i delotvorne istrage od posebne važnosti je u slučajevima koji se odnose na prinudne nestanke, odnosno lica lišena slobode od strane države, koja su nakon toga nestala ili su pronađena mrtva. Pravo na život štiti pojedince i od proterivanja ili ekstradicije u zemlju u kojoj im pretila opasnost od povrede prava na život. V. Elica Grdinić, „Europski sud za ljudska prava i zaštita prava na život“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 2, Rijeka, 2006, 1089–1126.

kazna brisana iz sistema krivičnih sankcija Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Srbije 2002. godine.¹²

Dalje, u st. 2, čl. 2 ističe se da se lišenje života ne smatra protivnim ovom članu ako proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno nužna (radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja; da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili sprečilo bekstvo lica zakonito lišenog slobode; prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune). Ovde su nabrojane situacije u kojima bi bila dopuštena upotreba smrtonosne sile od strane osoba kojima je država poverila obavljanje određenih poslova kao što su zaštita javnog reda i mira, zaštita pravnog poretka, te integriteta zemlje i tome sličnih dužnosti (u pravilu će biti reči o pripadnicima policije, vojske ili specijalnih jedinica). ESLJP u svojim odlukama i presudama za ove osobe koristi naziv „državni agenti“.¹³

U pogledu st. 2, čl. 2 izgrađena je bogata praksa Strazbura,¹⁴ i napisan je veliki broj naučnih, stručnih i preglednih radova. Stoga ćemo se mi ovom prilikom zadržati na novim trendovima i težnjama koje pružaju pogled na pravo na život iz nove perspektive, ali pre toga, nekoliko naznaka o krivičnopravnoj konotaciji prava na život.

KARAKTERISTIKE KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE PRAVA NA ŽIVOT

Gotovo sve rasprave u oblasti krivičnog prava ističu da kod zaštite prava na život ne dolaze u obzir tri osnovne karakteristike krivičnog prava tj. da je ono akcesornog, fragmentarnog i supsidijarnog karaktera, te tako znači da je krivičnopravna zaštita prava na život samostalna, celovita i primarna.¹⁵

U razvijenim državama sa razvojem prava o ljudskim pravima napušta se shvatanje po kome je na prvom mestu u krivičnom pravu bila zaštita države i ustavnog poretka. Sistematizacija posebnog dela krivičnog prava ukazuje na to. Krivični zakonik Srbije apsolutni prioritet daje zaštiti prava na život. Posebni deo počinje sa grupom krivičnih dela protiv života i tela, tj. sa krivičnim delom ubistva koje spada u klasična, *mala in se* krivična dela.

¹² Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Srbije, *Službeni glasnik RS*, broj 10/02.

¹³ E. Grdinić, op. cit., 1091.

¹⁴ Praksa ESLJP koja se odnosi na pravo na život se može svrstati u nekoliko grupa. U jednoj se nalazi pitanje eutanazije, u drugoj prava nerođene dece – fetusa, što je posebno interesantno i sa stanovišta našeg Krivičnog zakonika, u trećoj nastupanje smrti usled prekomerne upotrebe sile, u četvrtoj pitanje nestalih lica, u petoj grupi pitanja gubitka života izvan teritorije države, deportacija. V. D. Kolarić (2018), op. cit., 57–58.

¹⁵ Zoran Stojanović, Nataša Delić, *Krivično pravo – posebni deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, 5.

Pravo na život čoveka, kako je jednodušno prihvaćeno, predstavlja vrhovno ljudsko pravo koje se nalazi ispred svakog drugog prava. No, bez obzira na jedinstvenost takvog stava, pravo na život izaziva brojne rasprave i oprečna mišljenja u pogledu sledećih pitanja: da li je pravo na život prirodno pravo čoveka, tj. da li se radi o urođenom pravu ili je ono stečeno kasnije bitisanjem i borbom čoveka; da li ograničenja prava na život ukazuju na njegovu relativnost; kakav je odnos između krivičnopravne zaštite prava na život i zaštite koju pružaju druge grane prava?

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u čl. 6, st. 1 ističe da svako ljudsko biće poseduje neodvojivo pravo na život. Korišćenjem atributa neodvojivo, urođeno (*inhérent*), namera je bila da se izrazi ideja da se osnov prava na život nalazi u prirodnom pravu.¹⁶ Sledstveno tome, pojedini autori tvrde da pravo na život predstavlja prirodno pravo čoveka. Ali tu nam se odmah nameću pitanja koja su to prirodna prava čoveka, tj. gde se nalazi njihov katalog? S druge strane, imamo stavove da su sva ljudska prava istorijski uslovljena, pa čak i pravo na život, jer su se granice tog prava tokom istorije menjale, a i danas nisu nesporne. Navešćemo i tvrdnju koja deluje i kao upozorenje da „nema nikakvih urođenih prava, ona su sva stečena ili se još moraju u borbi steći“.¹⁷ Do ostvarenja prava na život čovek je prešao dug i trnovit put jer krivičnopravna zaštita života čoveka nije u svim periodima ljudskog društva bila ista. Mogli bismo prihvatiti tvrđenje da život predstavlja prirodno dobro, samim tim i prirodnu kategoriju, a pravo na život i prirodnopravnu i pozitivnopravnu kategoriju, socijalno uslovljenu. Naime, prirodna težnja čoveka jeste da živi. Život predstavlja dobro, kao pozitivno vrednovana datost, koje može biti pogođeno na razne načine (npr. prirodnim događajima), dok je pravo na život više od dobra, ono uvek sadrži odnos prema drugim ljudima.¹⁸ Kako se to opravdano ističe, prava ljudi sadrže i prirodnopravnu i socijalnu (a time i pozitivnopravnu) komponentu. Pravo na život u najvećoj meri poseduje prirodnopravni supstrat (zbog toga što je život neophodan preduslov za postojanje svih ostalih prava), ali ni ovde nije nužno govoriti o prirodnom pravu, već se i ono može uključiti u korpus univerzalnih ljudskih prava koja su se menjala sa razvojem društva bez obzira na to što su univerzalna.¹⁹ Pravo na život kao prirodno pravo čoveka ne znači ništa više od prava da ne bude ubijen.²⁰ Danas, međutim, pravo na život mnogo je više od

¹⁶ Manfred Novak, „Pravo na život“, *Pravni život*, br. 9, tom I, Beograd, 1996, 4.

¹⁷ Zoran Stojanović, „Pravo na život kao prirodno pravo čoveka“, *Pravni život*, br. 9, tom I, Beograd, 1997, 4.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Zoran Stojanović, „Prirodno pravo na život i krivično pravo“, *JRKK*, br. 1, Beograd, 1998, 8.

prava nekog lica da ne bude ubijeno. Ono je u svim savremenim krivičnim zakonodavstvima prošireno. Kao primer navode se sledeće situacije. Prirodno pravo na život ne znači obavezu svih da otklanjaju opasnost od nečijeg života, pa čak ni onda kada to mogu učiniti bez opasnosti za svoj život. Danas, u mnogim krivičnim zakonima postoji krivično delo nepružanja pomoći licu koje se nalazi u neposrednoj životnoj opasnosti (čl. 127 KZ). Isto tako, prirodno pravo na život ne obuhvata ni pravo na određeni kvalitet života.²¹

Krivičnopravna zaštita života predstavlja najjači vid pravne zaštite i stoga mora biti adekvatno postavljena.²² To znači da zaštitu i poštovanje prava na život, proklamovanog najvažnijim međunarodnim dokumentima i Ustavom Srbije, obezbeđuje pre svih, krivično zakonodavstvo. Između Ustava Republike Srbije i Krivičnog zakonika postoji interakcija. Ustav izričito zabranjuje smrtnu kaznu.²³

Kod svih mehanizama zaštite prava na život, i međunarodnih i unutrašnjih, postoji jedan okvir koji se direktno suprotstavlja pravu na život, koji dozvoljava njegovo gašenje. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u čl. 6, st. 1 ističe da niko ne može „proizvoljno“ biti lišen života. Da li to znači da može kada nije proizvoljno, arbitrarno. O tome nema nikakvog sadržaja u Paktu. EKLJP u čl. 2 nabroja slučajeve dozvoljenog lišavanja života. To su: odbrana od nezakonitog nasilja (samoodbrana i odbrana drugog lica), hapšenje, sprečavanje bekstva, ugušenje pobune ili ustanka (ovaj poslednji osnov naročito je sporan). Sve ovo potvrđuje da čak i međunarodni dokumenti relativizuju pravo na život. Krivični zakoni, takođe, pokazuju da pravo na život podleže ograničenjima. Tako, osnovi koji isključuju postojanje krivičnog dela postavljaju granice krivičnopravnoj zaštiti života. To su: nužna odbrana, krajnja nužda, pristanak lica, dozvoljeni rizik. U nekim zemljama, doduše van evropskih zemalja postoji i smrtna kazna (izuzev Belorusije, koja jedina na evropskom kontinentu ima smrtnu kaznu).

Savremeno krivično pravo se nalazi pred mnogobrojnim izazovima. Pogledajmo samo slučaj eutanazije, tj. ubistva na zahtev. Kakav krivičnopravni status dati toj pojavi. Krivični zakonik Srbije zabranjuje oduzimanje života i onda kada postoji pristanak ili zahtev nekog lica, kao i u slučaju zahteva osobe koja je neizlečivo bolesna. Ali to ne znači da te okolnosti nisu od značaja. Lišenje života iz samilosti predstavlja privilegovano ubistvo. Ako nisu ispunjeni uslovi za primenu inkriminacije iz čl. 117, postojanje zahteva može biti okolnost koja se uzima u obzir

²¹ *Ibidem.*

²² Miroslav Đorđević, „Život kao objekat krivičnopravne zaštite“, *Pravni život*, br. 9, tom I Beograd, 1995, 45.

²³ D. Kolarić (2018), op. cit., 48.

prilikom odmeravanja kazne za krivično delo ubistva. Sa ovim pitanjima blisko je povezano i pitanje ko je titular prava na život. Ako je to svaki pojedinac, zašto on onda ne bi mogao slobodno da raspolaže svojim pravom. Ovde, očigledno, opšti, društveni interesi imaju primat nad individualnim dobrima i vrednostima. Zakonodavac u sferi zaštite života zalazi u subjektivna prava pojedinca što se, danas, pojavljuje kao veoma sporno u svetlu čl. 23 Ustava koji se odnosi na dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti.

Krivični zakonik Srbije štiti pravo na život, pre svega, inkriminacijama koje se odnose na obično ubistvo, teška (kvalifikovana) ubistva i privilegovana ubistva. Svoj značaj ima i inkriminacija nedozvoljenog prekida trudnoće koja se odnosi na uništenje ploda, tj. čovekovog začetka. Pravo na život se štiti i kroz neka druga krivična dela uperena protiv nekih opštih vrednosti (krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti, protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, protiv zdravlja ljudi).

U vezi sa zaštitom prava na život, kao osnovnog ljudskog prava, u našoj sudskoj praksi, nisu se tako često pojavljivali problemi. Postoje neke inkriminacije koje, istina, nisu zaživele u praksi npr. lišenje života iz samilosti. Kao što ćemo u daljem tekstu videti pitanje eutanazije je povezano i sa novim pristupom ESLJP ovoj problematici. Kao sporna i dalje se pojavljuju još neka pitanja vezana za ubistvo deteta pri porođaju, ima i nedoumica vezanih za pojedine oblike teških ubistava ali to ne utiče negativno na primenu tih odredbi. Moguće su, naravno, neke izmene *de lege ferenda* Krivičnog zakonika koje bi upotpunile zaštitu telesnog integriteta nerođenog deteta, ali ne i prava na život fetusa.²⁴ Dalje, dovodi se u pitanje opravdanost postojanja nekih inkriminacija npr. pomaganje u samoubistvu.

²⁴ Čl. 2 štiti se pravo na život svakog ljudskog bića. Konvencija ne daje definiciju života niti kada on počinje ili se završava tj. ne određuje šta se smatra početkom života. Pitanje koje se postavilo u nizu slučajeva jeste da li se termin svako može primeniti na prenatalnu fazu? U slučajevima *H protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka broj 8416/79; *H protiv Norveške*, predstavka broj 17004/90; *Boso protiv Italije*, predstavka broj 50490/99, ESLJP je doneo odluku da bi davanje fetusu istih prava koja imaju već rođene osobe dovelo do neopravdanog ograničavanja prava garantovanih čl. 2 osoba koje su već rođene. ESLJP je istovremeno odbio da prihvati da se pravo na život proširi i na fetus, ali je uvažio pravo trudnice na poštovanje njenog privatnog života. Njena prava, kao osobe na koju trudnoća prvenstveno utiče i koja trpi posledice za vreme i posle trudnoće, prevagnula su u odnosu na prava oca deteta u nizu slučajeva koje je razmatrao ESLJP. Strazbur je konačno zauzeo stav u presudi *Vo protiv Francuske* da se fetus ne smatra „osobom“ koja je direktno zaštićena čl. 2 Konvencije. Naime, ESLJP se do ovog slučaja uzdržavao da odgovori na apstraktno pitanje da li je nerođeno dete osoba u smislu čl. 2 EKLJP. Sa pravne tačke gledišta, problem u ovom predmetu bio je da se utvrdi da li „nepostojanje pravnog leka u krivičnom zakonodavstvu Francuske kojim bi se kaznilo uništenje fetusa iz nehata predstavlja propust države da zakonom zaštiti pravo na život u okviru čl. 2 Konvencije“. Sud je konačno zaključio da, iako još nerođene osobe uživaju zaštitu u pogledu nasleđivanja i poklona, to još ne znači da imaju „pravo na život“ kakvo imaju oni koji su rođeni.

Nove tendencije u krivičnom zakonodavstvu

Ovom prilikom posvetićemo pažnju inkriminaciji koja se odnosi na pomaganje u samoubistvu i pitanju eventualne dekriminalizacije lišenja života iz samilosti i, shodno tome, izabranoj praksi ESLJP koja je vezana za ovu tematiku. Posebno mesto zauzeće analiza odluke Saveznog Ustavnog suda Nemačke u kojoj imamo utvrđenje da je inkriminacija pomaganja u samoubistvu neustavna.

Da li pravo čoveka na samoodređenje uključuje i pravo da se odluči o sopstvenoj smrti. U predmetu *Haas v. Switzerland*²⁵ (31322/07, 20. Januar 2011), ESLJP je već priznao da je jedan od aspekata privatnog života pravo pojedinca da odluči o načinu i trenutku okončanja njegovog ili njenog života, pod uslovom da je bio u poziciji da slobodno formira svoj sud i da postupa shodno njemu.

Presuda Velikog veća *Gross v. Switzerland*,²⁶ utvrđuje povredu čl. 8 jer švajcarski zakon nije dovoljno jasan u vezi dozvoljenosti asistiranog samoubistva. Predmet se odnosi na pritužbu starije žene, koja želi da okonča svoj život, ali nije klinički bolesna, da od švajcarskih vlasti nije mogla da pribavi dozvolu da dobije smrtonosnu dozu leka kako bi izvršila samoubistvo. Sud je smatrao da švajcarski zakon, predviđajući mogućnost dobijanja smrtonosne doze leka na recept, nije obezbedio dovoljne smernice iz kojih jasno proizlazi obim ovog prava. Ova nesigurna situacija je verovatno izazvala podnositeljki predstavke značajan stepen patnje. Sud je smatrao da je želja podnositeljke predstavke da joj bude obezbeđena smrtonosna doza leka, koja joj dozvoljava da okonča svoj život spada u delokrug

Nerodeno dete ne smatra se „osobom“ koja je direktno zaštićena čl. 2 Konvencije i da ukoliko nerodeno dete ima „pravo na život“, ono je implicitno ograničeno pravima i interesima majke. U ovom slučaju, gubitak željenog fetusa predstavlja povredu nanetu majci. Shodno tome, pravo na zaštitu koje je narušeno u ovom konkretnom predmetu pripada podnosiocu predstavke, a ne fetusu koji je izgubila. Međutim, ima prostora za bolje postavljanje granica krivičnopravne zaštite u slučaju povrede fetusa. Naime, očigledno je da tradicionalno vezivanje trenutka rođenja za početak porođaja onemogućava da se neke prenatalne radnje, koje su npr. preduzete od strane lekara a dovele su do nastupanja smrti ploda, kvalifikuju kao ubistvo (umišljajno ili nehatno). Ali čini se da, sa druge strane, nema smetnji da se u krivično zakonodavstvo, *de lege ferenda*, uvede krivično delo povrede fetusa, slično kao u španskom krivičnom zakoniku. Na taj način bi se popunila pravna praznina koja trenutno postoji, a odnosi se na situaciju u kojoj neko lice deluje na plod u majčinoj utrobi, pa dete dođe živo na svet, ali uz neko telesno ili duševno oštećenje, i time bi se pojačala neposredna zaštita fetusa. Takve tendencije se već prepoznaju u nekim krivičnim zakonodavstvima. V. Dragana Kolarić, *Krivično delo ubistva*, Beograd, Službeni glasnik, 2008, 377–383; Dragana Kolarić, „Rasprava o reformi krivičnog materijalnog prava Republike Srbije“, *Dve decenije reforme kaznenog zakonodavstva: iskustva i pouke* (ur. Veljko Turanjanin, Dragana Čvorović), Zlatibor, 2023, 138–141.

²⁵ *Haas v. Switzerland*, 31322/07, 20. januar 2011.

²⁶ *Gross v. Switzerland*, 67810/10, 30. septembar 2014.

njenog prava na poštovanje privatnog života na osnovu čl. 8. Sud je primetio da je na osnovu švajcarskog Krivičnog zakonika pomaganje u samoubistvu kažnjivo samo kada je učinilac takve radnje imao „sebične motive“. Prema sudskoj praksi švajcarskog Saveznog vrhovnog suda, lekar ima pravo da propiše smrtonosni lek kako bi omogućio pacijentu da izvrši samoubistvo ako su ispunjeni određeni posebni uslovi, navedeni u smernicama medicinske etike koje je usvojila švajcarska Akademija medicinskih nauka. Naročito, treba da budu razmotrene alternativne mogućnosti za pružanje pomoći, pacijent mora da bude sposoban za donošenje odluke i njegova ili njena želja mora da bude dobro razmotrena bez spoljnih pritisaka. Međutim, ove smernice nemaju formu zakona. Pored toga, kako se one primenjuju samo na pacijente čiji lekar je došao do zaključka da će njihova bolest dovesti do smrti za nekoliko dana ili nedelja, podnositeljka predstavke je ostala izvan delokruga njihove primene. Švajcarska Vlada nije predočila nikakav drugi materijal koji pruža dokaz da li i pod kojim okolnostima lekar ima pravo da izda recept za smrtonosni lek pacijentu koji ne boluje od terminalne bolesti. Sud je smatrao da ovo nepostojanje jasnih zakonskih smernica ima obeshrabrujući efekat na lekare, koji bi inače bili skloni da obezbede osobi u situaciji kao što je podnositeljka predstavke, traženi recept. Ovo je potvrđeno činjenicom da su lekari kojima se obratila odbili njen zahtev na osnovu toga što su se plašili dugih sudskih postupaka i mogućih negativnih profesionalnih konsekvenci. Nesigurnost u pogledu ishoda njenog zahteva, u situaciji koja se odnosi na posebno značajan aspekt njenog života, prouzrokovala je podnositeljki predstavke značajan stepen bola. Ta situacija nije morala da se dogodi da su postojale jasne, od strane države odobrene, smernice koje definišu okolnosti na osnovu kojih su lekari ovlašćeni da izdaju traženi recept u slučajevima kada je pojedinac doneo ozbiljnu odluku, slobodnom voljom, da okonča život, ali gde smrt nije neminovna zbog određene bolesti. Stoga je po tom pitanju povređen čl. 8 Konvencije. Istovremeno, Sud nije zauzeo stav o pitanju da li je podnositeljki predstavke trebalo da bude data mogućnost pribavljanja smrtonosne doze leka koji joj omogućava da okonča svoj život. Smatrao je da je, pre svega, na nacionalnim vlastima da izdaju sveobuhvatne i jasne smernice za odlučivanje o tom pitanju.

Savezni ustavni sud Nemačke²⁷ je istakao da dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti obuhvataju i pravo čoveka da odlučuje o sopstvenoj smrti. Ovo pravo obuhvata i pravo da se sebi oduzme životi zavisno od slučaja, pribegne dobrovoljno pruženoj pomoći, u tu svrhu, od strane trećeg lica. Tamo gde, prilikom korišćenja ovog prava, pojedinac odluči da okonča svoj život, pošto je do te odluke došao

²⁷ BverfG, Judgment of the Second Senate of 26 February 2020 – 2 BvR 2347/15-, paras. 1–343, https://www.bverfg.de/e/rs20200226_2bvr23471en.html.

na osnovu lične procene kvaliteta i svrhe postojanja, država i društvo, u načelu, moraju, poštovati tu odluku kao čin autonomnog samoodređenja. Zbog toga je inkriminisanje pomaganja u samoubistvu, u paragrafu 217 StGB ništavno. To naravno ne znači da zakonodavac ne može da donese posebna pravila koja se odnose na asistiranje samoubistvu. Prilikom regulisanja tog pitanja zakonodavac mora da ostavi dovoljno prostora pojedincu da koristi svoje pravo da sam odluči o sopstvenoj smrti. Naime, kako Savezni Ustavni sud ističe u svojoj odluci prema paragrafu 217 Krivičnog zakonika propisana je krivična sankcija za svako lice koje sa namerom da pomogne drugoj osobi da izvrši samoubistvo, u vidu profesionalne usluge, obezbeđuje, nabavlja ili stvara priliku da ona to i učini. Inicijativu za ocenu ustavnosti ove odredbe su podnela udruženja u Nemačkoj i Švajcarskoj koja nude usluge asistiranog samoubistva osobama sa ozbiljnim oboljenjima koja žele da okončaju svoj život uz pomoć takvog udruženja, lekara i advokata koji pružaju savete u pogledu pitanja povezanih sa samoubistvom.

Logika Suda je bila sledeća.

Prvo, opšte pravo ličnosti garantuje pravo na izbor da se, sopstvenom odlukom, donetom nakon informisanja, oduzme sebi život. Ističe se da dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti predstavljaju osnovna ljudska prava, koja proizilaze iz poimanja ljudskih bića kao sposobnih za samoodređenje i ličnu odgovornost. Ukorenjena u uverenju da lična autonomija i razvoj ličnosti predstavljaju neotuđivi deo ljudske slobode, garancija ljudskog dostojanstva obuhvata naročito zaštitu sopstvene individualnosti, identiteta i integriteta. Samoodređenje podrazumeva da pojedinac može kontrolisati svoj život prema sopstvenim željama i da nije primoran da živi na način koji je nepomirljiv sa njegovim idejama o sebi i ličnom identitetu. Pravo na odluku o sopstvenoj smrti nije ograničeno na situacije koje su vezane za ozbiljne i neizlečive bolesti, niti se primenjuje samo u određenim fazama života ili bolesti. Ono se garantuje u svim fazama postojanja jedne osobe.

Drugo, pravo da se oduzme sopstveni život obuhvata i slobodu da se zatraži i, ako je ponuđena, iskoristi asistencija koju u tu svrhu nudi treće lice.

Zbog toga, paragraf 217 Krivičnog zakonika, meša se u opšte pravo ličnosti lica koje žele da umru, iako se ta odredba ne bavi njima direktno.

U pravcu promena i novih tendencija koje mogu imati uticaj i na krivično materijalno pravo ne možemo da ne pomenemo i odluku ESLJP *Mortier protiv Belgije*²⁸ u kojoj se po prvi put ispitalo da li je čin eutanazije bio u skladu sa EKLJP i gde je razjašnjena priroda i obim pozitivnih obaveza države (materijalnih

²⁸ *Mortier v. Belgium*, 78017/17, 4. oktobar 2022.

i procesnih) na osnovu čl. 2 u vrlo specifičnom konkretnom kontekstu. Podnosilac predstavke je belgijski državljanin, rođen 1976. godine. Predmet se odnosi na smrt majke podnosioca predstavke eutanazijom, a da podnosilac predstavke ili njegova sestra nisu bili obavešteni. Majka podnosioca predstavke je oko 40 godina patila od hronične depresije. Godine 2011, konsultovala je profesora D. i obavestila ga o svojoj nameri da pribegne eutanaziji. Uprkos ponovljenim savetima lekara, ona nije želela da obavesti svoju decu o svom zahtevu za eutanaziju. Podnosilac predstavke se žalio na osnovu čl. 2 i 8 Konvencije.

Iznenadjenje predstavlja tvrdnja da nema povrede čl. 2 EKLJP, pozitivne obaveze jer je eutanazija majke podnosioca predstavke, koja je oko 40 godina bolovala od depresije, u skladu sa zakonom koji odobrava eutanaziju. Sud je zauzeo stav da se iz dokaza pred njim ne može reći da je predmetno delo, koje je izvršeno u skladu sa utvrđenim zakonskim okvirom, prekršilo zahteve iz čl. 2 Konvencije. Nema povrede ni čl. 8 – prava na poštovanje privatnog i porodičnog života. Sud je utvrdio da su lekari koji su pomagali majci podnosioca predstavke učinili sve što je razumno, u skladu sa zakonom, njihovom obavezom čuvanja poverljivosti i lekarske tajne, zajedno sa etičkim smernicama, kako bi obezbedili da ona kontaktira svoju decu u vezi sa njenim zahtevom za eutanaziju.

Ova presuda je značajna, jer je Sud po prvi put ispitao da li je čin eutanazije u skladu sa Konvencijom i razjasnio je prirodu i obim pozitivnih obaveza (materijalnih i proceduralnih) države prema čl. 2 u ovom veoma specifičnom kontekstu, gde je eutanaziju zatražila pacijentkinja koja je doživljavala psihičku, a ne fizičku patnju i čija smrt inače ne bi nastupila u kratkom roku. Pozivajući se na svoju sudsku praksu o kraju životnog veka, Sud je u ovom kontekstu uzeo u obzir pravo na poštovanje privatnog života, zajemčeno čl. 8 i koncept lične autonomije koji on obuhvata. Pravo pojedinca da odluči kako i kada treba da se završi njegov život jedan je od aspekata prava na poštovanje privatnog života. Dekriminalizacija eutanazije imala je za cilj da pojedincima pruži slobodan izbor da izbegnu ono što bi po njihovom mišljenju bio nedostojanstven i uznemirujući kraj života. Ljudsko dostojanstvo i ljudska sloboda čine samu suštinu Konvencije. Sud je zaključio da, iako nije bilo moguće izvesti iz čl. 2 pravo na smrt, pravo na život sadržano u njemu ne može da se tumači kao *per se* zabranjivanje uslovne dekriminalizacije eutanazije. Međutim, da bi bila kompatibilna sa čl. 2, ta dekriminalizacija je morala da bude praćena odgovarajućim i dovoljnim merama zaštite kako bi se sprečila zloupotreba i na taj način obezbedilo poštovanje prava na život. U vezi sa materijalnim pozitivnim obavezama u pitanju, Sud je ispitao da li je postojao zakonodavni okvir za postupak pre eutanazije koji ispunjava uslove iz čl. 2, kao i da li je ispoštovan u okolnostima slučaja. Prema mišljenju Suda, takav zakonodavni okvir mora da obezbedi da

pacijentova odluka da traži kraj svog života bude doneta slobodno i sa punim znanjem. Kada je zakonodavac odlučio da ne obezbedi nezavisno prethodno preispitivanje konkretnog čina eutanazije, Sud pažljivije razmatra pitanje materijalnih i proceduralnih mera zaštite. Pored toga, zakon mora da obezbedi pojačane mere zaštite u vezi sa procesom donošenja odluke u slučaju zahteva pacijenta koji doživljava mentalnu, a ne fizičku patnju i čija smrt inače ne bi nastupila u kratkom roku. Na primer, u ovom slučaju Sud bi posebnu važnost pridao vremenu koje je trebalo da bude dozvoljeno između pisanog zahteva i čina eutanazije (prema belgijskom zakonu, najmanje mesec dana), obavezi glavnog lekara da konsultuje druge lekare (prema belgijskom zakonu, dva druga lekara), kao i zahtevu da različiti lekari koji se konsultuju moraju biti nezavisni. Prema mišljenju Suda, pozitivne obaveze koje proizlaze iz čl. 2, značile su da uslov nezavisnosti konsultovanih lekara pretpostavlja ne samo nedostatak hijerarhijske ili institucionalne veze, već i formalnu i praktičnu nezavisnost, kako između različitih konsultovanih lekara, tako i u odnosu prema pacijentu. U ovom slučaju, Sud je takođe primetio da je predmetni zakon bio predmet nekoliko temeljnih preispitivanja, kako pre donošenja od strane Državnog saveta, tako i kasnije od strane Ustavnog suda. Zaključio je da je zakonski okvir u pitanju obezbedio zaštitu prava pacijenata na život kako se zahteva čl. 2 i da je eutanazija sprovedena u skladu sa tim okvirom.

Međutim, kada je u pitanju procesni aspekt čl. 2, konstatovana je povreda jer je lekaru koji je izvršio eutanaziju omogućeno da glasa o njenoj zakonitosti. Sud je pojasnio da se zahtev delotvorne službene istrage takođe primenjuje u slučajevima kada je izvršena radnja eutanazije bila predmet krivične prijave koju je podneo rođak preminulog, uverljivo ukazujući na postojanje sumnjivih okolnosti. Što se tiče potrebe za krivičnom istragom u slučajevima, eutanazije, Sud je smatrao da to generalno nije potrebno kada je smrt rezultat eutanazije koja je sprovedena u skladu sa zakonodavstvom koje je dozvoljavalo takav čin, podvrgavajući ga strogim uslovima. Nadležni organi bi, međutim, morali da otvore istragu koja bi omogućila utvrđivanje činjenica i, po potrebi, identifikovanje i kažnjavanje odgovornih, ako postoji krivična prijava rođaka preminulog koja ukazuje na postojanje sumnjivih okolnosti, kao u ovom slučaju. Prema mišljenju Suda, tamo gde nije bilo prethodnog, već samo naknadnog preispitivanja eutanazije, to preispitivanje je moralo da bude sprovedeno na posebno rigorozan način kako bi se ispoštovale obaveze utvrđene čl. 2 Konvencije. Zahtev nezavisnosti je od najveće važnosti. U konkretnom slučaju, Sud je analizirao naknadno preispitivanje od strane tela odgovornog za proveru poštovanja procedure i uslova propisanih Zakonom o eutanaziji. Sud je primetio da zakon nije sprečio lekara koji je izvršio eutanaziju da sedi u tom telu i glasa o tome da li su njegovi postupci kompatibilni sa materijalnim i proceduralnim

zahtevima domaćeg zakona. Sud je smatrao da se činjenica o prepuštanju isključivom nahodaču člana u pitanju ćutanja kada je bio ukljućen u eutanaziju koja se razmatra ne može smatrati dovoljnom da obezbedi nezavisnost tela. S obzirom na ključnu ulogu koju je odigralo telo za preispitivanje, sistem preispitivanja nije garantovao njegovu nezavisnost, bez obzira na stvarni uticaj koji je lekar mogao da ima na njegovu odluku u ovom slučaju.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pravo na život jeste univerzalno pravo ćoveka inkorporirano i garantovano nizom dokumenata donetih na regionalnom i međunarodnom nivou ali za odgovor na pitanje da li se pravo na život može smatrati apsolutno zaštićenim ili su to samo neki njegovi aspekti, potrebno je analizirati svaki relevantni međunarodni ugovor o ljudskim pravima. Nakon ove analize zaključujemo da EKLJP svrstava ovo pravo u tvrdo jezgro ljudskih prava koja se ne mogu derogirati, ali da ono nije apsolutnog karaktera već su apsolutno zaštićeni samo neki aspekti prava na život. Činjenica da se danas drugaćije gleda na pravo ćoveka, kao intelektualno-moralnog bića, na samoopredeljenje, dostojanstvo i slobodan razvoj ukazuje na to da država i društvo treba da preduzimaju one mere koje teže ostvarivanju tog prava i pružaju zaštitu od eventualnih zloupotreba. Tako npr. kada je u pitanju pomaganje u samoubistvu, uloga zakonodavca je da obezbedi zaštitu po čl. 23 Ustava Republike Srbije, što uključuje i zaštitu prava na samoopredeljenje u odlukama koje se tiću sopstvenog života. To podrazumeva uređivanje procedura, obaveza da se pruže informacije, pouzdanost ponuđenih usluga asistiranog samoubistva. Zakonodavac može eventualno da inkriminiše postupanje suprotno zakonom uređenim procedurama i za to propiše krivićne sankcije. Zanimljivo je isticanje u odluci Saveznog Ustavnog Suda Nemaćke da je pravo na samoubistvo priznato Ustavom i da stoga motivi ne mogu biti podložni proceni (ne može se npr. zahtevati dijagnoza neizlećive bolesti), već se eventualno može proveravati da li je odluka pojedinca da izvrši samoubistvo ozbiljna i trajna. Ovakve tendencije zahtevaju preispitivanje nekih inkriminacija koje već dugo postoje u našem krivićnom zakonodavstvu. S tim u vezi, postavlja se i pitanje opravdanosti inkriminisanja ubistva na zahtev tj. lišenja života iz samilosti u našem krivićnom pravu. Presuda Saveznog ustavnog suda Nemaćke ne pominje ubistvo na zahtev koje je i dalje zabranjeno u Nemaćkoj. Međutim, kada pogledamo neke odluke ESLJP i razloge koje je Sud u Nemaćkoj naveo objašnjavajući zašto je pomoć u samoubistvu dozvoljena, tj. da je potrebna ozbiljna, stabilna volja, postavlja se pitanje zašto ona nije primenjiva na ubistvo na zahtev.

Dakle, nove tendencije u nauci krivičnog prava otvaraju mogućnost da se preispitaju inkriminacije koje se odnose na pomaganje u samoubistvu, bar u jednom njenom delu, i na lišenje života iz samilosti, kao i da se upotpuni zaštita telesnog integriteta nerođenog deteta, jer se pokazalo da zaštita koja se pruža preko majke deteta nije dovoljna.

Nove tendencije ukazuju na drugačija tumačenja ljudskih prava kada je u pitanju odnos između prava na samoopredeljenje građana i države. Radi se o liberalnijem pristupu koji u prvi plan stavlja odluke čoveka koji postupa u slobodnoj volji, gde se poštuje pravo na autonomiju volje. Interesantno je pomenuti da je parlament u Nemačkoj posvetio pažnju ovoj odluci tek posle 14 meseci, zbog toga ne očekujemo da će se i ostali ovlašćeni predlagači zakona i zakonodavni organi lako suočiti sa ovim stremljenjima.

Prof. Dr. DRAGANA KOLARIĆ
Full Professor, University of Criminal Investigation
and Police Studies, Belgrade
Judge of the Constitutional Court of the Republic of Serbia

THE RIGHT TO LIFE AS THE MOST FUNDAMENTAL HUMAN RIGHT
AND ITS LIMITATIONS IN CRIMINAL LAW
- NEW TRENDS -

Summary

The right to life belongs to the hard core of human rights, those which cannot be derogated from, guaranteed by Article 2 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Article 24 of the Constitution of the Republic of Serbia. The European Court of Human Rights has built important standards regarding the protection of the right to life. Some authors emphasize non-derogation as an important characteristic of absolute rights. However, there are inherent limitations to the right to life. Therefore, the dilemma arises whether the right to life, one of the non-derogatory rights in which certain inherent limitations are still incorporated, is of an absolute character? If deprivation of life is allowed in some situations, does that, by the nature of things, deny it its absolute character? In the analysis of these issues, we will mention the latest practice of the European Court of Human Rights, which sheds a different light on the right to life, because today the human right to self-determination, a dignified life and personal freedom are more and more in the foreground. A special place will be taken by the expertise of the decision of the Federal Constitutional Court of Germany, in which we find that the criminalization of assisting suicide is unconstitutional, the judgment of the ECtHR in *Mortier v. Belgium*, which for the first time examined whether the act of euthanasia was in accordance with the ECHR, and where the nature and scope of positive obligations (material and procedural) of the state were clarified based on Article 2 in a very specific concrete context and the judgment of the Grand Chamber in *Gross v. Switzerland*, which finds

a violation of Article 8 because Swiss law is not clear enough regarding the permissibility of assisted suicide. Bearing in mind that these decisions are closely related to the corresponding incriminations in the criminal legislation, the author indicates new tendencies in the protection of the right to life in the criminal law and makes suggestions *de lege ferenda*.

Key words: European Court of Human Rights, right to life, right to dignity, criminal protection, assisted suicide, euthanasia

Literatura

- Đorđević M., „Život kao objekat krivičnopravne zaštite“, *Pravni život*, br. 9, tom I, Beograd, 1995.
- Grdinić E., „Europski sud za ljudska prava i zaštita prava na život“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 2, Rijeka, 2006.
- Kolarić D., „Ustavnosudska zaštita u krivičnoj stvari“, Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite (ur. Stanko Bejatović), Zlatibor, 2018.
- Kolarić D., *Krivično delo ubistva*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- Kolarić D., „Rasprava o reformi krivičnog materijalnog prava Republike Srbije“, *Dve decenije reforme kaznenog zakonodavstva: iskustva i pouke* (ur. Veljko Turanjanin, Dragana Čvorović), Zlatibor, 2023.
- Novak M., „Pravo na život“, *Pravni život*, br. 9, tom I, Beograd, 1996.
- Shabas W. A., *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- Stojanović Z., Delić N., *Krivično pravo-posebni deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013.
- Stojanović Z., „Pravo na život kao prirodno pravo čoveka“, *Pravni život*, br. 9, tom I, Beograd, 1997.
- Stojanović Z., „Prirodno pravo na život i krivično pravo“, *JRKK*, br. 1, Beograd, 1998.
- Zdravković A., „Pravo na život sagledano kroz prizmu apsolutnih ljudskih prava“, *Pravni život*, br. 12, tom IV, Beograd, 2019.

ORIGINALAN NAUČNI RAD

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341(082)

КОПАОНИЧКА школа природног права Слободан Перовић (36 ; 2023 ; Копаоник)

Међународни правни односи и правда : zbornik radova 36. susreta Копаонишке школе природног права - Slobodan Perović, Копаоник, 13. – 17. decembar 2023 : међународна научна конференција. Tom 1 = International legal relations and justice: proceedings of the 36th Meeting of Копаоник school of natural law - Slobodan Perović, Копаоник, 13 - 17 December 2023 : international scientific conference. Vol. 1 / [glavni i odgovorni urednik, editor in chief Jelena S. Perović Vujačić]. - Beograd : Копаонишка школа природног права - Slobodan Perović, 2023 (Novi Sad : Futura). - 659 str. ; 24 cm

"Zbornik pred nama sadrži radove dostavljene za Trideset šesti Susret Копаонишке школе природног права – Slobodan Perović, pod stalnim naslovom 'Pravda i pravo – Posvećeno osnivaču Копаонишке школе природног права akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću', sa opštom temom ovogodišnjeg skupa 'Међународни правни односи i правда'." --> predgovor. - Na vrhu nasl. str.: Universitas Iuris naturalis Copaonici. - Tiraž 500. - Str. 3-4: Predgovor / Jelena S. Perović Vujačić. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-81956-18-2

ISBN 978-86-81956-22-9 (za izdavačku celinu)

a) Међународно право -- Зборници

COBISS.SR-ID 130237705